

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ І ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ У СИСТЕМІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПОНЯТЬ

Л.Г.Яренчук

(аспірант, Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

В статтє на основє анализа проведенных научно-педагогических исследований уточняется содержание понятий «педагогическое творчество» и «творческий потенциал личности», обосновывается важность развития творческого потенциала будущего учителя в учебно-воспитательном процессе высшей школы.

The author defines the notions “pedagogical creativity” and “a creative potential of a personality” and states the importance of their formation in trainee teachers.

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти та законами України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, Болонською конвенцією пріоритетним завданням вітчизняної вищої школи є забезпечення цілісного розвитку творчої індивідуальності. Реалії сьогодення вимагають не лише компетентного фахівця, але й спеціаліста, здатного творчо мислити та розв’язувати професійні завдання. В умовах докорінного реформування концептуальних, організаційних і структурних засад вітчизняної освіти з метою виведення її на рівень досягнень розвинутих країн світу вирішальна роль відводиться саме готовності педагогічних кадрів ще й до розвитку творчої індивідуальності вихованця. Відтак підготовка педагогічних працівників, спроможних до творчості, набуває домінантного значення у процесі модернізації освіти, пріоритетної ролі з-поміж інших принципів державної освітньої політики.

Актуальність проблеми підвищення якості підготовки майбутніх учителів інтенсивно зростає у зв’язку з інтеграцією України в європейське співтовариство. Це значною мірою підвищує попит на творчо працюючих учителів, здатних виконувати свої професійні обов’язки з опорою на інновації в освіті, підходити нестандартно і в найбільш ефективний спосіб до вирішення навчально-виховних завдань, пов’язаних із формуванням творчої особистості учня.

Підготовка у вищій школі сучасного педагога в умовах швидко мінливих соціально-економічних реалій і вимог, що зростають до нього, неможлива без цілеспрямованої й систематичної роботи з актуалізації його творчого педагогічного потенціалу. Це надзвичайно складне двоєдине завдання особливо гостро визначене сьогодні в рамках професійної підготовки майбутніх учителів в університетах педагогічного профілю.

Мета статті полягає в окресленні ресурсів сучасної вищої школи щодо більш продуктивної підготовки майбутнього вчителя до здійснення творчої діяльності в реальних умовах загальноосвітнього закладу.

Педагогічна творчість була й залишається у центрі наукових інтересів багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Творчий характер педагогічної діяльності визначали у своїх роботах видатні педагоги-класики: П.П. Блонський, А. Дістервег, Я.А. Коменський, А.С. Макаренко, І.Г. Песталоцці, С.Т. Шацький, К.Д. Ушинський. Вагомий внесок у розробку теорії педагогічної творчості зробили видатні психологи: Л.С. Виготський, О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов. Предметом особливої уваги стала педагогічна творчість у наукових доробках сучасних теоретиків педагогіки – Ю.П. Азарова, В.І. Загвязинського, В.А. Кан-Калика, Н.В. Кузьміної, О.М. Моїсеєва, М.Д. Нікандрова, М.М. Поташніка, Л.Ф. Спіріна та ін.

Разом з тим розуміння й визначення поняття „педагогічна творчість” досі залишається неоднозначним, оскільки науковці акцентують увагу на різних аспектах цього складного та багатопланового явища.

Так, С.У. Гончаренко тлумачить педагогічну творчість як „оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання. Досягнення творчого результату забезпечується систематичним цілеспрямованим спостереженням, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду. Педагогічна творчість стосується різних напрямків діяльності вчителя – проведення навчальних занять, роботи над організацією колективу учнів відповідно до їх вікових та індивідуальних особливостей, вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою оптимального виконання завдань всебічного розвитку особистості” (1, 326). У наведеному визначенні акцентується увага здебільшого на результаті, та своєрідності підходу вчителя до розв’язання педагогічних завдань.

З погляду В.С. Шубинського, педагогічна творчість є особливою галуззю педагогічної науки, яка займається виявленням закономірностей формування творчої особистості (2, 525).

Н.В.Кічук характеризує педагогічну творчість як найважливіший критерій якісного становлення особистості сучасного вчителя. Педагогічна творчість, на думку дослідниці, виявляється у соціальній потребі щодо творчої праці (3, 30).

В.А. Кан-Калик зазначає, що педагогічна творчість учителя включає в себе спільну творчу діяльність: педагогічну – учителя і навчальну – учня, які є взаємопов’язаними й взаємозумовленими, а результати їхньої творчої діяльності ведуть до подальшого розвитку й саморозвитку учасників, тобто і учня, і вчителя (4).

М.М. Поташнік розглядає педагогічну творчість у контексті ідей оптимізації навчально-виховного процесу й наголошує на тому, що як оптимізація веде до творчості, так і творчість учителя веде до оптимізації навчально-виховного процесу, оскільки педагогічна діяльність пов’язана з результатами і приносить задоволення лише тоді, коли оригінальне педагогічне рішення призводить до результату, що не є типовим для даних умов (5, 26).

На основі аналізу наукової літератури з проблем педагогічної творчості В.В. Сгадова виділяє два підходи у розкритті сутності професійної творчості вчителя. Перший із них характеризується тим, що професійна творчість учителя розглядається як діяльність, спрямована на опанування передовим педагогічним досвідом і вдосконалення на цій основі своєї професійної діяльності (І.П. Раченко, М.М. Скаткін). Другий підхід базується на визначенні творчості вчителя як діяльності, пов’язаної з творчим розв’язанням проблем, що виникають у педагогічному процесі (В.А. Кан-Калик, В.О. Сластьонін). Цей підхід, на думку В.В. Сгадової, найповніше розкриває сутність педагогічної творчості, оскільки творчий характер має не тільки акт розробки ідеї розв’язання проблеми, а й власне процес її втілення на практиці. Тому з’являється можливість розглядати творчість і в аспекті створення нових форм, методів, засобів, технологій навчання, і як необхідну складову професійної діяльності кожного вчителя (6, 7).

На наш погляд, обидва наведені підходи швидше доповнюють один одного, і не можна однозначно сказати, який із них повніше характеризує сутність педагогічної творчості, оскільки вони розкривають різні боки єдиної проблеми. Не можна створювати та впроваджувати нові форми й методи педагогічної діяльності, не знаючи тих, що вже існують. Такі форми й методи не будуть об’єктивно новими, хоча їхня суб’єктивна новизна цілком можлива – для окремого педагога чи педагогічного колективу. У зв’язку з цим доцільно навести думку В.О. Сухомлинського, який вважав головною особливістю педагогічної творчості те, що об’єктом діяльності є дитина, яка постійно змінюється „завжди нова, сьогодні не така, як учора” (7, 22-23). Цей вислів видатного педагога вкотре переконує в тому, що педагогічна творчість втілюється в педагогічному досвіді, а педагогічний досвід стає витоків педагогічної творчості. Отже, розуміння педагогічної творчості пов’язане і з новаторством, натхненням, проривом у галузь невідомого дотепер у науці та практиці, і з вивченням педагогічного досвіду – вже відомого шляху, який пройшли інші педагоги.

Сутність педагогічної творчості є сенс розглядати у зв’язку з самоосвітою, саморозвитком, самовдосконаленням та самореалізацією педагога, його активною позицією

до себе, своєї особистості, професії та життєдіяльності (Ю.П. Азаров, В.І. Андреев, В.І. Загвязинський, І.А. Зязюн, В.А. Кан-Калик, М.Д. Нікандров, Л.І. Рувинський та ін.).

Переважна більшість науковців і практиків поділяють думку про необхідність навіть спеціальної підготовки вчителів до творчої професійної діяльності. Так, В.П. Безпалько, В.І. Бондар, І.Ф. Ісаєв, В.О. Сластьонін обґрунтовували доцільність включення до змісту освіти майбутніх педагогів теоретичних і технологічних знань, що є основою їхньої подальшої творчої педагогічної діяльності. Як органічну складову, підсистему загальної професійної підготовки педагога вони розглядали підготовку до творчої діяльності з позиції: організації навчального процесу у вищій школі (В.П. Андрущенко, Ю.К. Бабанський, І.А. Зязюн, В.А. Козаков); структури та змісту навчання майбутніх фахівців (Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва, М.М. Скаткін, Н.Ф. Тализіна); розвитку науково-методологічного стилю мислення майбутніх педагогів як першооснови становлення творчої особистості вчителя (Г.О. Бал, О.Г. Мороз, В.А. Семиченко, В.О. Сластьонін, З.І. Сліпкань, В.І. Юрченко); педагогічних умов, шляхів і засобів формування творчої особистості (В.І. Андреев, О.О. Бодальов, Н.В. Кічук, М.В. Демчик, Л.М. Лузіна, В.В. Сгадова, В.В. Рибалко та ін.).

С.О. Сисоєва, наприклад, розвиваючи думку Ш.О. Амонашвілі про джерела творчості вчителя, серед яких найважливішим педагог вважав натхнення в роботі з дітьми, наголошує на тому, що творчі професійні якості вчителя, творчі можливості його особистості реалізуються і розвиваються у творчій взаємодії з учнями, і рівень творчої педагогічної діяльності вчителя впливає на ефективність розвитку творчих можливостей учня. Саме тому, вказує дослідниця, у сучасній педагогічній літературі педагогічну творчість учителів, керівників шкіл часто розглядають у контексті вивчення педагогічного досвіду, педагогічної майстерності вчителів та їхньої роботи щодо самовдосконалення (2, 527). З такою думкою не можна не погодитися, оскільки в педагогічному досвіді втілюється педагогічна творчість, у певному розумінні передовий педагогічний досвід є результатом творчої діяльності педагога. Але одночасно його можна вважати і витокотворчості вчителів, бо творче осмислення здобутків творчо працюючих учителів надихає інших педагогів на пошуки нових шляхів розв'язання завдань практики, збагачують педагогічну науку й сприяють активізації та розвитку творчого потенціалу педагогічних працівників.

Отже, творчість – важлива форма соціальної практики людини, активізація творчого потенціалу суб'єкта, що зумовлює її особливу роль у системі особистісних характеристик. Зважаючи на важливість розвитку творчого потенціалу у фаховій підготовці вчителів, слід детальніше розглянути це поняття з різних позицій – філософської, психологічної, педагогічної.

У довідникових джерелах зазначено, що потенціал походить від латинської – *potentia* – сила, можливість, здатність, що існує у прихованому вигляді і може проявити себе завдяки певним умовам. Також потенціал розглядається як сукупність джерел, засобів, можливостей, які можуть бути використані у зв'язку з досягненням певної мети (8, 48).

У філософії (Г.Гегель, І.Кант, Й.Фіхте, Ф.Шелінг) потенціал розуміється як джерело, можливість, засіб, запас, що може бути використаний для розв'язання будь-якого завдання, досягнення певної мети або ж як можливості окремої особистості, суспільства, держави в певній сфері життєдіяльності (8, 1046). Потенціал співвідноситься з тією роботою, яка ще не здійснена, але може бути виконана. Стосовно творчості, то потенціал передбачає існування певних особистісних якостей, що забезпечують розвиток особистості і її зовнішній вияв у створенні нових соціально значущих предметів матеріальної та духовної культури.

У психологічній науці потенціал здебільшого пов'язується з латентною можливістю, тобто можливістю, яка існує в прихованій формі. Вона неактивна, але здатна до пробудження чи розвитку (8, 92). Це дозволяє висловити думку про те, що потенційні можливості, зумовлюючи здатність особи до опанування тих чи інших знань, умінь, навичок, за відповідних умов забезпечують її самореалізацію.

В педагогіці розглядається сутність потенційних можливостей до творчості кожної особистості, умови для їх реалізації і розвитку, аналізується творчий потенціал як системоутворююча якість особистості і його взаємозв'язок з сутнісними силами людини.

Так, П.Ф. Кравчук (9) вважає, що цілісність особистості виступає як інтегральне явище, що об'єднує різносторонні якості, проявляється за допомогою творчої сили, яка, у свою чергу, визначається змістом і рівнем розвитку потенційних можливостей до перетворення і "виявляє" себе завдяки творчим здібностям. Потенційні творчі можливості проявляються у діяльності при наявності певних причин і умов. Однак результати творчості залежать не тільки від умов і зовнішнього замовлення, але й від ступеня розвинутої творчого потенціалу. Розглядаючи творчий потенціал як сукупність можливостей цілеспрямованої перетворюючої діяльності, в якій відображається характер взаємозв'язку всіх здібностей людини, автор визначає його і як інтегративну якість, що відбиває міру можливостей сутнісної творчої сили особистості в реальній практиці і наддіяльнісних стосунках, підкреслюючи, що творчий потенціал відображає властивість особистості "взаємозв'язувати", інтегрувати її дії з цілеспрямованого подолання конкретного протиріччя з метою виходу за межі звичайного, досягнутого.

А.М.Матюшкін вважає, що найбільш загальною характеристикою і структурним компонентом творчого потенціалу є пізнавальна потреба, яка становить психологічну основу домінантності пізнавальної мотивації і виявляється у вищій сензитивності до новизни стимулу, новизни ситуації, відкриття нового в звичайному, високій вибірковості по відношенню до нового, в його перевазі в кольорах, звуках, формах. Тому такою важливою вважається реалізація дослідницької активності дитини, яка забезпечує їй мимовільне відкриття світу, перетворення невідомого у відоме, забезпечує творче зародження образів, становлення сенсорних і перцептивних еталонів. При цьому за одиницю творчого потенціалу доцільно розглядати "інтелектуальну активність" (термін уведений Д.Б.Богоявленською). Вирішення творчих проблем характеризується проявом оригінальності, що досягається на основі інтуїтивного випробування другорядних продуктів діяльності, які, на перший погляд, не стосуються справи, матеріальних форм мислення. Крім того, ситуація, в якій реалізується дослідницька активність особистості, сприятлива для розвитку глибини прогнозування (передбачення) - інтегральної характеристики творчості, умінь робити оцінку результату. Оцінка - специфічний фактор творчості, що характеризує здібності до створення ідеальних еталонів, забезпечуючи високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки (10).

У своїх працях, що стосуються вивчення творчого потенціалу особистості, український науковець В. Моляко виокремлює такі його складові: задатки, схильності, що проявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, перевагах, а також у динамічності психічних процесів; допитливість, прагнення до створення нового, схильність до пошуку й вирішення проблем; схильність до систематичних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для наступного відбору; прояв загального інтелекту – прогнозування, розуміння, швидкість оцінок і вибору шляхів розв'язання, адекватність дій; емоційна забарвленість окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, перевагу тощо; уміння комбінувати, знаходити аналоги, реконструювати; схильність до зміни варіантів, економність у рішеннях, раціональне використання засобів, часу тощо; порівняно швидше оволодіння вміннями, навичками, технічними прийомами праці, виробничою майстерністю; здатності до вироблення особистісних стратегій і тактик при вирішенні загальних і нових спеціальних проблем, завдань, пошук виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій, домінування інтересів і мотивів; загальне й естетичне задоволення від процесу й продуктів діяльності; несвідоме, інтуїтивне („позалогічне“) розв'язання проблеми; багатоваріантність рішень (11).

Отже, аналіз психолого-педагогічних джерел дозволив конкретизувати зміст, який передбачає поняття "потенціал". Останній розуміється нами як прихована сила, можливість, здібність, які можуть проявитися за сприятливих умов. Поняття ж "творчий потенціал", на нашу думку, відображає приховані можливості особистості як соціальної істоти, її схильності, задатки, здібності до того чи іншого виду творчості, які проявляються за слушних умов, коли творчість суб'єкта заохочується суспільством. Відтак є підстави вважати, що своєрідне ядро творчого потенціалу становить саме здатність особистості до створення нового, оригінального, тобто до творчості.

Таким чином, уточнення таких ключових понять, як «потенціал», «творчий потенціал», дозволяє розширити наукові уявлення про феноменологію педагогічної творчості. Вища школа сьогодні покликана створити всі умови для розвитку творчої особистості, здатної до саморозвитку та самовдосконалення, сприяти розкриттю прихованих творчих здібностей майбутнього педагога для успішного розв'язання професійних завдань. Вагомість останнього пов'язана з цілком очевидним ланцюжком «від творчості вчителя – до творчості учня». Особливу актуальність зазначеного ми вбачаємо у зв'язку з осмисленням професійної діяльності вчителя технологій.

З дослідженням ресурсів вищої педагогічної школи у розвитку творчого потенціалу студентів, які набувають спеціальність «вчитель технологій», ми і пов'язуємо перспективи подальших досліджень.

1. Гончаренко С.І. Український педагогічний словник. – К., 1997.
2. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, С.Д. Максименко, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоева, Я.В. Цехмістер, О.В. Чалий / За ред. В.Г. Кременя. – К., 2003.
3. Кічук Н.В. Формування творчої особистості вчителя. – К., 1991.
4. Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. – М., 1990.
5. Поташник М.М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Пособие для учителя. – К., 1983.
6. Сгадова В.В. Структура і зміст підготовки магістрів до професійної творчої діяльності: Методичні рекомендації. – К., 2003.
7. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю. – К., 1984.
8. Гиппенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию: Курс лекций. – М., 1988.
9. Кравчук П.Ф. Формирование творческого потенциала личности в системе высшего образования: Автореф. дис. ... д-ра филос. наук: 22.00.06 / Московский пед. ун-т им. В.И.Ленина. – М., 1992.
10. Матюшкин А.М. Проблемы развития профессионально-теоретического мышления. – М., 1980.
11. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. – М., 1979.